

Косарецький Є. І., доктор філософії

(0000-0001-9601-8544)

Сотник В. В., кандидат економічних наук

(0000-0003-0507-2348)

Слюсаренко А. В.

(0009-0006-8740-3524)

Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України, Київ

Дослідження впливу воєнних дій на національну економіку України: фактичні збитки та втрати

Резюме. Розглянуто основні фактори та проблеми в системі оцінки збитків та втрат заподіяних унаслідок воєнних дій. Досліджені галузі економіки, які найбільше постраждали від впливу воєнних дій, та галузі, які почали найбільшими темпами розвиватися.

Ключові слова: бізнес-процес; відшкодування; воєнні дії; втрати; збитки; недоотриманий прибуток; суб'єкти підприємницької діяльності.

Постановка проблеми. Бойові дії та бомбардування території України впливають на всі сфери життя людей, зокрема і на економічну. Руйнування або ушкодження об'єктів, на яких проводиться господарська діяльність, призводить не лише до витрат, необхідних на відновлення об'єкта, а також і до втрат від простоїв та не відновлювальних ресурсів. Складовою проблеми, яку створює для економіки України воєнний стан, є також введення комендантської години, обмеження авіасполучення, порушення логістичних процесів всередині країни та поза неї. Проблемою оцінки збитків та втрат, завданих воєнними діями, є те, що підхід до такої оцінки може варіюватися залежно від різних установ і факторів, які беруться до уваги проведення досліджень. Отже висновки, які будуть зроблені у цій статті, можуть бути використані підприємцями для оптимізації їх підприємства, оскільки вони мають обмежену кількість ресурсів через збитки та втрати, заподіяних воєнними діями. Від ефективності діяльності суб'єктів господарювання залежить рівень податкових надходження до державного бюджету, які потім перерозподіляються на оборонну сферу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми оцінки збитків та втрат, заподіяних воєнними діями, вивчали такі дослідники, як І. Бойчук [1], Т. Захарова [2], Н. Колісниченко [3], І. Приступа [4], О. Буряченко [5] та інші науковці. І. Бойчук у своїй статті детально аналізує навколишнє середовище та його безпосередній вплив на можливості суб'єктів господарювання в умовах нестабільності та війни. Крім цього автор наводить нові методи просування бізнесу на ринку B2B (це маркетинговий підхід, за яким "бізнес направляється на бізнес") в умовах діючого

маркетингового середовища [1]. Т. Захарова в своїх дослідженнях зосереджує увагу на оцінюванні наслідків війни у сфері туризму та виокремлює перспективи його післявоєнного відновлення. Автор акцентує увагу на тому, що розвиток туризму має бути ефективним засобом для диверсифікації економіки країни, джерелом формування додаткових робочих місць, повне задоволення ділових, соціально, культурних і рекреаційних споживчих потреб туристів [2]. Н. Колісниченко в своїй праці детально розглянув ризики, які пов'язані із кризою та війною зокрема виокремив такі проблеми: відсутність нормативно-законодавчої бази для регулювання промисловості під час війни; недосконалість інвестиційної та інноваційної політики держави, значні корупційні збитки для країни внаслідок тіншових схем; низька купівельна спроможність населення; недостатність фінансової підтримки суб'єктів господарювання та висока ціна їх оновлення [3]. Група авторів, таких як: М. Приступа, Т. Неклюєнко, Н. Луцкевич у своїх дослідженнях показали вплив війни на демографію в країні, що впливає на суспільний розвиток країни [4]. Проте вплив ефективності діяльності суб'єктів господарювання на обороноздатність країни не достатньо досліджується зазначеними вченими.

Мета статті полягає в оцінюванні збитків, руйнувань і ушкоджень та аналізі впливу воєнних дій на економічну діяльність суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Унаслідок повномасштабної війни з боку Росії суб'єкти підприємницької діяльності вимушені працювати в умовах обмеженої інформації: плани щодо діяльності бізнесу не

можуть мати тривалий термін, і у разі відсутності гнучкості плану підприємці не можуть налагодити свою діяльність в умовах воєнного стану. Тобто, окрім вже отриманих збитків за рахунок простоїв через повітряну тривогу, збільшення витрат діяльності через інфляцію, та зменшення доходів населення (і, відповідно, попиту з боку населення), підприємці також не мають можливості задіяти наявні ресурси підприємства таким чином, щоб бути впевненими у їх поверненні та примноженні. Проте оцінити втрати від

впливу війни непросто, оскільки різні підходи до досліджень враховують різні фактори впливу на показник втрат.

Насамперед, необхідно оцінити зміну такого ключового показника, як внутрішній валовий продукт (ВВП), оскільки будь-які зміни в економіці одразу відбиваються у ВВП країни.

Проаналізуємо зміну ВВП України згідно з даними Державної служби статистики України.

Таблиця 1

ВВП України за 2019–2022 рр.*

ПОКАЗНИК	2019	2020	Відхилення, 2020–2019	2021	Відхилення, 2021–2020	2022	Відхилення, 2022–2021
ВВП у фактичних цінах, млн грн	3977198	4222026	244828	5450849	1228823	5191028	-259821
ВВП у цінах попереднього року, млн грн	3674214	3827941	153727	4367501	539560	3865780	-501721
Зміна обсягу ВВП за рік, %	3.2	-3.8	-7	3.4	7.2	-29.1	-32.5

Джерело: складено на основі [8]

За даними Табл. 1 можна зазначити зменшення ефективності діяльності підприємств у 2022 році порівняно з 2021 роком. Навіть не зважаючи на кризу, спричинену у світовій економіці через коронавірус, економіка України постраждала менше, ніж через рік війни.

Також слід урахувувати рівень інфляції. За даними Мінфіну, у 2022 році індекс споживчих цін склав 126,6 %. Це свідчить про те, що реальний ВВП України у 2022 році є значно меншим за номінальний.

За результатами досліджень, проведених Європейською Бізнес Асоціацією, збитки суб'єктів господарської діяльності оцінюються близько 100 тис. дол. у розрахунку на кожного п'ятого підприємця [6].

Згідно з повідомленнями BBC News Україна, близько половини компаній зменшили обсяг своєї діяльності за географічною ознакою, тобто втратили частину ринку тих територій, які вони перестали обслуговувати з тих чи інших причин. П'ята частина українських компаній повністю або частково перевела своїх працівників на дистанційну роботу, і п'ята частина українських компаній припинила роботу певних відділень, які компанії не мали змоги фінансувати надалі [7].

Також зазначається, що лише половина суб'єктів підприємницької діяльності зберегли заробітну плату на довоєнному рівні, кожна чотирнадцята компанія змушена була

відправити працівників у неоплачувану відпустку, кожна тридцять третя компанія звільнила частину працівників, а 1 % компаній не можуть виплачувати заробітної плати.

Слід зазначити, що збитки та недоотримані прибутки, пов'язані зі зміною структури трудових ресурсів країни, розрахувати найважче. Коли працівник не працює, він не приносить доходів підприємству, а також потребує допомоги з боку держави. Однак, на жаль, враховуючи важкі виклики війни, бойові дії та бомбардування, втрати у випадку смерті людини оцінити неможливо – ні з погляду моралі, ні з погляду економіки (коли гине людина, вона не завжди залишає нащадків, які формують майбутнє будь-якої країни).

Прем'єр-міністр України ще наприкінці травня 2022 року зазначив, що втрати України від інфраструктурних руйнувань та наслідки, які вони викликали, склали понад 1 трлн дол. США.

Така оцінка була побудована з урахуванням таких факторів: інфраструктурні руйнування, які включають дороги і мости, будівлі (в тому числі, військової інфраструктури); недоотриманий прибуток згідно очікувань підприємств та інвестиції, які не були вкладені в економіку України через воєнні дії, а також їх відтік; втрати, які очікуються через підірвану діяльність великих підприємств, які формували основу ВВП України. Київська школа економіки також провела дослідження щодо збитків, завданих

війною з боку Росії, враховуючи при цьому зниження ВВП, припинення інвестиційних проєктів, відтік за кордон робочої сили, та втрати, спричинені додатковими витратами на оборонний сектор України. Збитки всього за 4 місяці війни склали близько 600 млрд. дол. США.

Задокументовано, що збитки від руйнувань інфраструктури складають близько

100 млрд дол. США, збитки від руйнувань житла – близько 35 млрд дол. США, збитки від руйнувань та ушкоджень інших об'єктів промисловості склали близько 11 млрд. дол. США (особливо слід зазначити втрату таких промислових гігантів, як “Азовсталь” та “ММК Ілліча”, які давали 30 % металургійної продукції у ВВП України) [7].

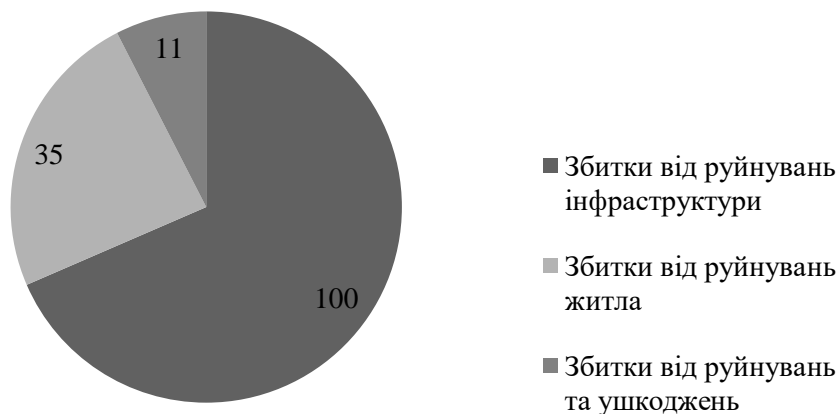

Рис. 1. Збитки, заподіяні повномасштабною війною, оцінка у млрд дол. США*

Джерело: складено на основі [7].

Окремої уваги також заслуговує туристична галузь України, оскільки вона зазнала впливу, перш за все, через закриття повітряного простору. За прогнозами, це спричинить втрати щонайменше у розмірі 14 млрд дол. США у рамках глобальної індустрії авіаперевезень. Також необхідно вносити корективи щодо авіаперевезень між Європою та Азією.

Іншим важливим фактором збільшення втрат туристичної галузі є руйнування або обмеженість доступу до нерухомої культурної спадщини природних туристичних локацій (як, наприклад, Олешківські піски, Асканія-Нова, Кінборська коса, Джарилгач, побережжя Азовського моря (Генічеськ і Рожеві солені озера, Кирилівка, Скадовськ, Бердянськ, Очаків, частково Скіфський курган). Минування моря призводить до неможливості використовувати значну кількість природних туристичних об'єктів, заснованих на водних ресурсах.

Якщо деякий бізнес можна перенести на іншу територію, навіть враховуючи витрати, які для цього потрібні, то аграрний сектор не може бути релоковано через об'єктивні причини, а саме прив'язку діяльності до землі. Тому у діяльності на замінованих територіях неможливо поновити діяльність до завершення самого процесу розмінування. На жаль, в Україні занадто велика кількість

об'єктів, на яких потрібне розмінування, однак на ринку України лише декілька учасників, які можуть забезпечити виконання цієї задачі. Це призводить до збитків, пов'язаних із витратами на розмінування, а також із неможливістю своєчасно засіювати землю сільськогосподарськими культурами. Деякі аграрії не мають фінансової можливості розмінувати свої земельні угіддя [9].

Довідка. Релокація, або *релокейт* (від англ. слова *relocate, relocation* – переміщувати, переміщення), – це переміщення бізнесу з однієї країни в іншу. Іншим значенням цього слова може бути переїзд усіх або частини працівників компанії з однієї країни в іншу, або переїзд бізнесу / працівників з одного місця на інше в межах однієї країни.

Потрібно (пропонується) розробити систему надання фінансової допомоги для аграріїв на покриття або часткове покриття витрат процедури розмінування, оскільки збереження аграрного сектору є важливим через необхідність забезпечення продовольчої безпеки на території України, а також підтриманню торговельних відносин на міжнародному рівні, які наразі є напруженими через заборону на реалізацію української сільськогосподарської продукції у низці країн Європи.

Актуальною для суб'єктів підприємницької діяльності є можливість

фіксації збитків, завданих війною згідно з Пам'яткою щодо фіксації збитків [9]. У жовтні 2022 року ця сфера також була доповнена таким наказом – Методикою визначення шкоди та завданих збитків унаслідок збройної агресії [10]. Окрім збитків, оцінюється також упущена вигода та потреба у відновленні майна задля подальшої діяльності суб'єкта підприємницької діяльності. Проте на ринку існує дуже обмежена пропозиція експертів, які оцінюють такі види втрат [11]. Також

складність оцінки полягає в необхідності особисто відвідати об'єкт оцінки, а у випадку, якщо такий об'єкт розташований на території бойових дій або на тимчасово окупованій території, то провести процедуру визначення шкоди та заданих збитків може бути неможливою.

На рис. 2 відобразимо вплив воєнних дій на економічну діяльність суб'єктів господарювання за даними компанії Gradus (Gradus Research).

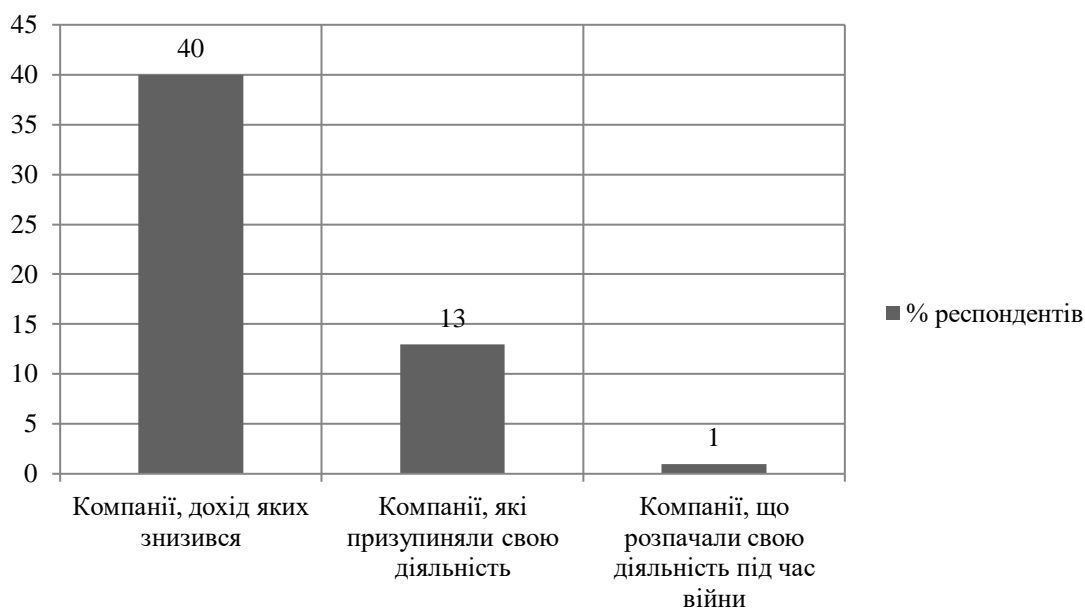

Рис. 2. Вплив на економічну діяльність воєнних дій згідно дослідження компанії Gradus*

Джерело: складено на основі [11]

Було встановлено, що дохід понад 40 % українських підприємств знизився на дві третини, кожна восьма компанія призупиняє свою діяльність (деякі з респондентів відновили свою діяльність), і близько 1 % респондентів дослідження зазначили, що розпочали свою діяльність після початку війни [12]. Найбільш інтенсивно під час війни почали розвиватись компанії галузі ІТ, будівництва, страхування, оптової та роздрібною торгівлі, комунікаційні послуги [12].

Причиною збільшення витрат діяльності підприємств, що також може стати причиною втрат, є порушення логістичного процесу. Через неможливість забезпечити найбільш оптимальне транспортування продукції, експорт та імпорт не можна здійснювати у великих обсягах. Наприклад, судно здатне перевезти більшу кількість вантажу за невеликих витрат, ніж вантажівка, до того ж, слід враховувати, що не всі дороги призначені для перевезення вантажів та деякі з них зруйновані. Крім того може з'явитись необхідність прокладати новий маршрут,

з урахуванням очікування під час комендантської години. Відчутних проблем зазнав бізнес у аграрній, енергетичній, металургійній та логістичній сферах.

Підприємство не має змоги вплинути на шкоду, яку завдає війна, однак необхідно є адаптація бізнес-процесів. Ефективним бізнес-процесом можна назвати той, який передбачає наявність альтернатив, чіткі сценарії та умови вибору альтернативи, інструменти вибору альтернативи, визначення цілей, заради яких обирається певний сценарій, та їх постійний моніторинг із негайним повідомленням у разі виявлення значних змін. Бізнес-процес має бути розроблений під керівництвом експертів, які мають знання щодо конкретної сфери діяльності, щоб урахувати всі ризики та виключити випадки, коли усі альтернативи побудовані на тій самій основі.

Висновки. Можна дійти висновку, що неможливо встановити точну цифру збитків та втрат, заподіяних воєнними діями, оскільки прогнозування втрат може відрізнятися за методом, здійснюваним різними закладами, різними експертами. Наразі на зменшення

показників діяльності підприємств впливають дуже багато факторів: руйнування в результаті бойових дій, відтік кадрів за кордон, зменшення доходів населення, яке не є платоспроможним і не може придбати деякі товари, перебої у логістиці, які не дають змоги швидко доставляти вантажі до місць призначення, обмеженість виробничих ресурсів (дорого купити, тяжко завезти, тяжко організувати безперебійне виробництво під час повітряної тривоги), невизначеність у подальшій економічній (рівень росту інфляції, партнерські зв'язки із закордонними компаніями) та політичній ситуації (будь-яке загострення одразу впливає і на економіку).

Напрямки подальших досліджень.

Для пристосування до сьогоденних умов необхідна взаємодія держави та бізнесу. Держава має створювати програми, які зменшать фінансові навантаження на бізнес. Це сприятиме його подальшій діяльності. Зі свого боку, окремі підприємства не мають змоги вплинути на воєнний стан, однак адаптація до сучасних умов дасть змогу наповнювати бюджет держави, з якого, в тому числі, фінансується оборонний сектор України. Стратегічного планування майже не стало, оскільки довгострокове планування не є можливим у мінливому середовищі. Однак створення під керівництвом експерта та забезпечення таких бізнес-процесів, які можуть бути змінені та адаптовані до нових економічних умов, дозволить легше пристосовуватись підприємствам до змін, які кидає їм війна, в тому числі, до збитків та втрат, які можуть бути завдані цим підприємствам. Актуальним напрямом подальших досліджень залишається удосконалення існуючих методик, які стосуються оцінки збитків та руйнувань внаслідок війни для того, щоб їх ефективно використовувати на практиці. Крім цього варто надати пропозиції щодо затвердження на законодавчому рівні відповідальних виконавців та фахівців, які будуть оцінювати збитки в різних напрямках господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бойчук І. Зміни маркетингового функціонування підприємств на B2B ринку // Економічні науки. 2022. № 6, Т. 1. С. 83–87. URL: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(1\)-12](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(1)-12).
- Захарова Т. Напрямки розвитку туристичного бізнесу України // Економіка та суспільство. 2023. Випуск 49. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-6>.
- Колісніченко Н. Глобальна продовольча криза, спричинена війною в Україні : виклики для управління // Економіка і організація управління. № 2 (46). 2022. С. 8–14. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.2.1>.
- Приступа М., Неклюєнко Т., Луцкевич Н. Соціально-демографічна криза в Україні внаслідок війни: стан, наслідки та шляхи подолання // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2022. № 6 (354). С. 147–152. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-6\(354\)-147-152](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-6(354)-147-152).
- Бур'яченко О. Відновлення України через діалог усіх українців світу. Об'єднавшись – зробити неможливе, всупереч усьому! // Укрінформ. 2022. 1 листоп. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3605567-vidnovlenna-ukraini-cerez-dia-log-usih-ukrainciv-svitu-obednavsis-zrobiti-nemozlive-vsuperec-usomu.html>.
- Оцінка від війни. BDO Україна. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/services-2/consulting/valuation-practice/war-damage-assessment>.
- Зануда А. Зростання цін та діра в бюджеті. Як виживає Україна під час війни. 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61594911>.
- Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Пам'ятки щодо фіксації збитків. URL: <https://boi.org.ua/upload/ya/4o/pam'yatka%20cshodo%20fiksaciyi%20zbitkiv%20bos%20prav%20justice.pdf>.
- Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : наказ Міністерства економіки України від 18.10.2022 № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>.
- Бізнес на деокупованих територіях. Життя чи виживання? 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/7/698878/>.
- Релокація бізнесу: скільки підприємств уже поновили роботу. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/17/690505/>.

Стаття надійшла до редакційної колегії 19.09.2023

**Study of the impact of military actions on the national economy of Ukraine:
actual damage and loss**

Annotation

The hostilities and bombardment of the territory of Ukraine affect all spheres of people's lives, including the economic one. Destruction of or damage to business facilities leads not only to the costs required to restore the facility, but also to losses from downtime and non-renewable resources. The level of tax revenues to the state budget, which are then redistributed to the defense sector, depends on the efficiency of business entities.

The purpose of the article is to assess losses, destruction and damage and to analyze the impact of hostilities on the economic activity of economic entities.

It is documented that losses from infrastructure destruction amount to about USD 100 billion. The losses from the destruction of infrastructure amounted to about USD 100 billion, losses from the destruction of housing - about USD 35 billion. Losses from the destruction and damage to other industrial facilities amounted to about USD 11 billion. The loss of such industrial giants as Azovstal and Ilyich Iron and Steel Works, which accounted for 30% of Ukraine's GDP, is particularly noteworthy.

The article analyzes the change in Ukraine's GDP according to the State Statistics Service of Ukraine. It should be noted that the efficiency of enterprises decreased in 2022 compared to 2021. Even despite the crisis caused by the coronavirus in the global economy, Ukraine's economy suffered less than a year after the war. The inflation rate has been taken into account: according to the Ministry of Finance, the consumer price index was 126.6% in 2022. This indicates that Ukraine's real GDP in 2022 will be significantly lower than the nominal GDP.

The company cannot influence the damage caused by the war, but it is necessary to adapt business processes. An effective business process is one that provides for alternatives, clear scenarios and conditions for choosing an alternative. A business process should be developed under the guidance of experts who have knowledge of a particular field of activity in order to take into account all risks and exclude cases where all alternatives are built on the same basis.

Keywords: business process; reimbursement; military actions; losses; damages; lost profits; business entities.